

„Megmaradni vagy beolvasni?” Ábrahám Barna: *A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2016.

Ábrahám Barna új kötetében elemző módon – alaposan, több nézőpontot is figyelembe véve, preconcepciók nélkül – mutatja be témáját, a szlovákság 1849 utáni polgárosodásának kérdését. Mindezek az érények a tudományos igényű publikáció elvárható jellemzői. A mű szerkezete áttekinthető, stílusa pedig olvasmányos, közérthető – vagyis az ismeretterjesztés legfőbb követelményeinek is megfelel. Mindezek alapján a könyv – műfaji értelemben – leginkább a tudományos ismeretterjesztés körébe tartozik.

A kötet tematikája a magyar történelmi emlékezet szempontjából is izgalmas lehet. Egyrészt azért, mert még ma is kevés ismerettel rendelkezünk a szlovákság polgárosodásáról, illetve még ez a csekély tudás is negatív képzeteken alapul, ezért egyoldalúnak tekinthető. Másrészt azért, mert az a kérdés, hogy mi módon törhet ki egy nemzet a történelme által determinált periférikus helyzetéből, ma is, számunkra is aktuális problémát jelent. (Ezt nem a szerző állítja, erre a következtetésre magam jutottam a könyv olvasása során.)

A szokatlanul terjedelmes forrásjegyzék is mutatja, hogy a szerző e kötetébe beépítette korábbi tanulmányainak, publikációinak jelentős részét, így a könyv eddigi munkássága összegzésének is tekinthető. A jól felépített, megfelelően tagolt szöveg segíti a tények megismerését, az összefüggések megértését. Az *Előszó*ban a szerző kifejti könyvének sajátos célját, miszerint a témakör eddig kevésbé kutatott szegmenseire összpontosít, így például az életmód változásaira, a társadalmi mobilitás etnikai vonatkozásaira és a természetes asszimiláció folyamatára; határozott szándéka, hogy meghaladja a hagyományosan politikaközpontú, vagyis szükségszerűen konfliktuskeltő tárgyválasztást. A politikai törekvéseket – ennek megfelelően – a társadalmi folyamatokhoz képest másodrangú mozzanatokként mutatja be. – A könyv *Bevezetőjében* a magyar–szlovák történelmi terminológia alapkérdései kerülnek terítékre. Ebben a részben rögzíti a szerző a vizsgált térség, illetve korszak földrajzi és időbeli határait, ismerteti gazdag forrásanyagát, amelyet a sajtó és az irodalom köréből emel ki.

Az *Előszó* és a *Bevezető* után következő tanulmányszöveg három részre tagolódik. Az I. rész címe: *A szlovák polgárosodás útjai a hosszú 19. században*. Ez a rész külön fejezetekben tárgyalja az agrárnépesség, az iparosok és kereskedők helyzetét, az ipari vállalkozások és bankok, valamint a szlovák burzsoázia szerepét, lehetőségeit, illetve korlátait. Itt ismerhetjük meg – külön-külön fejezetekben – a „nemzethű” szlovák értelmiség törekvéseit és a nemzeti kultúra intézményeit, majd ezzel szemben, a („Magyar Birodalom”-hoz) lojális szlovák értelmiség jeles képviselőit és tevékenységüket.

A II. rész – *A társadalom* – a teljes könyv terjedelmének nagyjából a felét teszi ki. Ennek egyik fejezete a – nemzeti vonatkozásban értelmezett – gazdaság, a másik a társadalmi kohézió kérdéseiről szól. A szerző nem elégszik meg a folyamatok egyszerű leírásával, hanem folyamatosan „ütközteti egymással” a gazdasági, társadalmi problémák korabeli értelmezési kísérleteit is. Ez az írói módszer kiválóan képes érzékeltetni a szüntelenül forrongó közélet folytonos egyensúlyhiányát.

E szövegrész ugyan roppant érdekfeszítő és olvasmányos, de vizsgára már nehéz lenne felkészülni belőle, annyira bonyolult összefüggéseket tárgyal. Igaz, a szerző módszeresen kibogozza a keresztül-kasul szövődő szálakat, sorra veszi azokat a tényezőket, viszonyokat és törésvonalakat, amelyek hátráltatják a kiegyensúlyozott társadalmi fejlődést, a nemzeti kultúra és nemzeti önrendelkezés ügyét. Emellett ismerteti a magyar gondolkodók szlovákságképét, és a „lojális” szlovákok nemzetképét is. Megtudhatjuk, kit tekintettek a magyarok pánszláv izgatónak, és hogyan vélekedtek a békés, jóhiszemű tót atyafiakról. E részben olvashatunk az oktatás problémáiról, a katolikus és a lutheránus egyház ellentéteitől, a földrajzi adottságok miatt sokáig egymástól függetlenül fejlődő három régió (nyugati, középső és keleti) eltérő sajátosságairól is. Ugyanitt természetesen a nemzethű szlovák írók, újságírók, papok – olykor túlzó, ritkábban mérsékelt – magyar- vagy idegenellenes nézeteit is rekonstruálja a szerző.

Ábrahám Barna tisztában van azzal, hogy az irodalomból vett szemelvények oldják a tényismertetések óhatatlan monotóniáját, s így gyakran idéz korabeli szlovák szerzők írásaiból. Nem is volna ezzel

semmi baj, ha az általa kiemelt szövegrészeket némelyike nem volna számunkra túlságosan didaktikus és/vagy bántóan előítéletes. Mielőtt azonban az idézett szlovák nemzeti írók fölött pálcát törnénk, érdemes feltennünk a kérdést: vajon a magyar irodalom korabeli (vagy akár későbbi) képviselői sohasem írtak bántóan didaktikus, illetve előítéletes szemléletű szövegeket? (Az már más lapra tartozik, hogy a mi íróink közt csak elvétve akadt, aki ellenséges hangnemben, rossz tulajdonságaikat általánosítva írt volna a szomszéd népekről, például a szlovákokról.)

Ezek az irodalmi szemelvények – amelyek látványosan tanúsítják, hogy a szépirodalomban a közvetlen célú népnevelés nem ritkán a művészi érték, illetve hitelesség rovására mehet – híven érzékeltetik a korabeli köz- vagy nemzeti gondolkozás sajátosságait, valamint azt is, hogy például a beolvadás jelentős mértékben önkéntes, egyéni szándékon alapuló folyamat volt. Meg kell említeni még, hogy az idézetek, szemelvények egy része a nők hivatásával, egyenjogúságával és a családdal kapcsolatos – ezek többsége mentes a politikai ihletésű programnyilatkozatoktól.

A könyvben természetesen olyan idézetek is akadnak, amelyek mai szemmel nézve sem tűnnek korszerűtlennek. Milan Hodza például az előző századfordulón a következőket írta: „A történelem és a mai élet tapasztalatai arra tanítanak, hogy csak az a nemzet képes sikerrel küzdeni nemzeti és politikai jogaiért, amely gazdaságilag erős, van fejlett földművelése, saját ipara és kereskedelme”. Igaz, hogy ezt a tézist Széchenyi István, majd Kossuth Lajos már két-három emberöltővel korábban megfogalmazta, de mivel ez nem személyhez kötődő „felfedezés”, hanem inkább általános igazság, így nem volna szerencsés kisebbiteni az idézett szlovák hazafi érdemeit.

A kötet III. része *A polgárosodás színterei* címet kapta. A szövegegység első fejezete a szlovák falu archaikus viszonyaival, illetve azok átalakulásával foglalkozik. E tárgykör keretei között is több irodalmi példa segíti az olvasót abban, hogy megértse a korabeli vidéki ember gondjait, reményeit és terveit. Majd a tanulmány rávilágít arra, hogy a modern kori fejlődés alapjai nem a falvakban, hanem elsősorban a városokban voltak adottak. Ennek megfelelően a második (és nagyobb terjedelmű) fejezet a városokról szól, *Város és a szlovák modernizáció* címmel. E fejezet aztán több alfejezetre tagolódik, amelyek egymástól nem teljesen függetlenek, de lényegében különálló

témákat tárgyalnak a következő címekkel: *A város a szlovák gondolkodásban; A nemzeti központ kérdése; A szlovák Budapest; Szlovák kolónia Bécsben; A kisváros képe a szlovák gondolkodásban; Példaértékű felföldi kisvárosok; Szlovák mezővárosi népesség az Alföldön.*

Talán ez a fejezet a kötet legizgalmasabb része – legalábbis akkor, ha ismerjük a Felvidék földrajzát, illetve ha már felkerestük a szóban forgó helyszínek többségét, így valóságos tapasztalattal is rendelkezünk róluk. A Felvidéken sűrű a városok hálózata, de a tárgyalt időszakban igazi nagyváros még nem volt közöttük (még Pozsony és Kassa is csak középvárosnak tekinthető ebben a korszakban). A szlovák népesség valamennyi közepes nagyságrendű városban kisebbségben volt, így ezek egyikét sem tekinthette természetes szellemi–politikai központjának. A kisvárosok többsége viszont elmaradott, provinciális jellegű, tehát központi szerepkörre alkalmatlan volt. Ez az ellentmondásos helyzet a szlovák nemzeti „progressziót” szükségszerűen megosztotta és frusztráltta tette.

A legutolsó alfejezet az alföldi szlovák kolóniák történetét mutatja be, és – többek között – a következő kérdést járja körül: vajon mi lehet az oka annak, hogy míg a Szarvas–Békéscsaba–Tótkomlós háromszögben letelepedett szlovákok nagyrészt máig megőrizték eredeti identitásukat, addig az újranépesített Nyíregyháza eredeti szlovák többsége már a XIX. század végére feladta nemzeti identitását, vagy kitelepült a környező bokortanyákra?

Ábrahám Barna részletesen tárgyalja a – gyakran súlyos ellentétekkel terhelt – szlovák–magyar kapcsolatokat, emellett több alkalommal érinti a betelepült zsidóság és a szlovákság közötti konfliktusforrásokat is. Ugyanakkor szinte alig foglalkozik a németek és szlovákok viszonyával, holott a közepes nagyságú városokban a németek alkották ez időben a lakosság többségét (nemcsak a szepességi, hanem a bányavárosokban is). Emellett az iparban és kereskedelemben is számottevő arányt képviselt ez az etnikum. Ezért úgy vélem: mindenképpen a tárgyhoz tartozik a szlovákok és a felvidéki németek együttélésének (legalább vázlatos) bemutatása – még akkor is, ha nem voltak említésre méltó konfliktusok e két népcsoport között.

Ám ez a kis hiány végső soron elhalványul a kötet kétségbevonhatatlan értékeinek fényében.

Zsilinszky Gyula